

RYSZARD SKUBISZ^a

**TERYTORIALNE OGRANICZENIE
PRZENIESIENIA PODMIOTOWYCH PRAW
WŁASNOŚCI INTELEKTUALNEJ A ICH WYCZERPANIE
W PRAWIE UNII EUROPEJSKIEJ
(Z PERSPEKTYWY PRAWA POLSKIEGO)**

**TERRITORIAL LIMITATION OF TRANSFER OF SUBJECTIVE
INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS AND
THEIR EXHAUSTION IN THE EUROPEAN UNION LAW
(FROM THE POLISH LAW PERSPECTIVE)**

The article examines cases in which national intellectual property rights were voluntarily transferred by the right holder to an independent entity in one or more EU Member States, or, more broadly, the European Economic Area (EEA), while the transferor retained those rights in other countries. In earlier work, with particular reference to economic copyrights, the author argued that where subjective rights are territorially divided, their exhaustion presupposes the consent of the right holder in the country of importation to the placing on the market of copies of a work, including where this was done lawfully in another Member State. This position was criticized by Monika Czajkowska-Dąbrowska and Ryszard Markiewicz, who argue that the authorized person in the country of importation cannot oppose such importation. The aim of the article is to determine the territorial scope of exhaustion of subjective intellectual property rights within the EU/EEA and thereby to verify these two positions. Using the dogmatic-legal method and analysing the case-law of the Court of Justice of the European Union and doctrine, the author concludes that where a specific intellectual property right (including copyright) has been voluntarily transferred in one EEA Member State while being retained in another, the right holder in the country of importation may oppose the importation of relevant products, even if they placed on the market in another Member State by the right holder in that state, provided there is no identity of entities and no current legal or organizational link between them.

Keywords: Court of Justice of the EU; preliminary questions; European Economic Area; exhaustion of the intellectual property rights; principle of territoriality

Przedmiotem uwagi w niniejszej wypowiedzi są przypadki, w których krajowe prawa podmiotowe własności intelektualnej zostały dobrowolnie przeniesione przez uprawnionego na niezależny

^a Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland /
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska
ryszard.skubisz@mail.umcs.pl, <https://orcid.org/0000-0001-5125-7613>

podmiot w jednym lub kilku państwach – członkach Unii Europejskiej (szerzej Europejskiego Obszaru Gospodarczego [EOG]), a zbywca zachował je w innych państwach. Autor w przeszłości przedstawił stanowisko w odniesieniu do autorskich praw majątkowych, iż w sytuacji podziału terytorialnego praw podmiotowych, wyczerpanie tych praw podmiotowych zakłada zgodę uprawnionego w kraju importu na wprowadzenie konkretnych egzemplarzy utworu do obrotu także w sytuacji, gdy taka czynność została dokonana zgodnie z prawem w innym państwie członkowskim. Powyższe stanowisko spotkało się z krytyką Moniki Czajkowskiej-Dąbrowskiej oraz Ryszarda Markiewicza: w świetle ich poglądu uprawniony w kraju wwozu nie może skutecznie sprzeciwić się wwozowi egzemplarzy utworu. Celem artykułu jest charakterystyka zakresu terytorialnego wyczerpania podmiotowych praw własności intelektualnej na terytorium Unii Europejskiej (szerzej EOG) i tym samym weryfikacja tych dwóch stanowisk. Autor, wykorzystując metodę dogmatycznoprawną, na podstawie analizy orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości i poglądów doktryny dochodzi do wniosku, że w przypadku dobrowolnego przeniesienia konkretnego prawa objętego pojęciem własności intelektualnej (włącznie z prawem autorskim) w jednym z państw członkowskich EOG przy zachowaniu tego prawa w innym państwie członkowskim uprawniony w kraju importu może skutecznie sprzeciwić się wwozowi tych produktów, nawet jeżeli zostały one wprowadzone do obrotu w państwie członkowskim przez uprawnionego w tym kraju, o ile pomiędzy tymi podmiotami nie występuje tożsamość podmiotów i nie występuje aktualna więź prawna i organizacyjna.

Słowa kluczowe: Trybunał Sprawiedliwości; pytania prejudycjalne; Europejski Obszar Gospodarczy; wyczerpanie praw własności intelektualnej; zasada terytorialności

I. WPROWADZENIE

Przedmiotem niniejszej wypowiedzi jest charakterystyka zakresu terytorialnego wyczerpania podmiotowych praw własności intelektualnej na terytorium Unii Europejskiej (szerzej Europejskiego Obszaru Gospodarczego [EOG])¹. Po wystąpieniu z Unii Europejskiej Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii, EOG obejmuje wszystkie pozostałe państwa członkowskie oraz Islandię, Lichtenstein i Norwegię.

W prawie unijnym występują dwie kategorie praw własności intelektualnej. Są to prawa krajowe wyznaczone granicami poszczególnych państw członkowskich. Stąd przykładowo udzielenie patentu w Polsce przez Urząd Patentowy RP powoduje, że ten patent obowiązuje na terytorium naszego kraju, a udzielenie patentu we Włoszech, w Niemczech itd. przez tamtejsze urzędy patentowe, powoduje powstanie patentu obowiązującego na terytorium tych państw. To samo dotyczy odpowiednio praw do znaków towarowych powstających w następstwie rejestracji w urzędach patentowych tych państw, a także praw autorskich, które powstają w wyniku pewnego aktu twórczego niezależnego od jakichkolwiek formalności. Przyjęta regulacja prawna, stosownie do ustawodawstwa poszczególnych państw członkowskich UE, prowadzi zatem do powstania wiązki praw podmiotowych objętych pojęciem własności intelektualnej. Są to równoległe krajowe podmiotowe prawa własności intelektualnej.

¹ Zob. Porozumienie o Europejskim Obszarze Gospodarczym z 2 maja 1992 r., Dz. Urz. UE L 1994.1, s. 3–366.

Drugą kategorią prawa własności intelektualnej są prawa obejmujące jednolicie całe terytorium UE. Są to prawa z rejestracji znaków towarowych i prawa z rejestracji wzorów przemysłowych udzielane przez Urząd do spraw własności przemysłowej (EUIPO) z siedzibą w Alicante (Hiszpania). Jednolity charakter mają również geograficzne oznaczenia pochodzenia rejestrowane przez Komisję Europejską – w przyszłości przez EUIPO.

De lege lata autorskie prawa majątkowe nie mają jednolitego charakteru na terytorium UE (szerzej EOG) w powyższym rozumieniu (w tej kwestii Wojciechowski, 2022, s. 775; Żakowska-Henzler, 2013, s. XXIII–16). Stąd mogą one się rozciągać jedynie na terytorium poszczególnych państw członkowskich UE (szerzej EOG). Są to zatem jedynie, stosownie do powyższego podziału, krajowe prawa własności intelektualnej.

W przypadku wszystkich unijnych praw podmiotowych punktem odniesienia jest całość terytorium UE. Tak więc wprowadzenie do obrotu przez uprawnionego lub za jego zgodą produktu na terytorium UE każdego państwa członkowskiego powoduje wygaśnięcie prawa do dalszej jego dystrybucji. Problem wyczerpania unijnych praw własności intelektualnej jest poza zakresem niniejszej wypowiedzi. Autor dyskutuje bowiem jedynie zagadnienia wyczerpania praw własności intelektualnej w odniesieniu do krajowych podmiotowych praw własności intelektualnej dotyczących takich samych dóbr niematerialnych (prawa równoległe).

Wszystkie krajowe prawa podmiotowe własności intelektualnej mają charakter majątkowy i mogą być przenoszone przez uprawnionego na odrębne i niezależne podmioty. Takie rozporządzanie może dotyczyć zbiorczo wszystkich krajowych praw wyłącznych (np. patentów) przysługujących uprawnionemu, dotyczących jednego i tego samego dobra niematerialnego (np. wynalazku, znaku towarowego), w poszczególnych państwach członkowskich UE (szerzej EOG), ale może odnosić się tylko do jednego bądź kilku praw krajowych (np. patent na dany wynalazek zostaje skutecznie przeniesiony w Niemczech na odrębny i niezależny podmiot, a dotychczasowy uprawniony nadal zachowuje to prawo w Polsce).

Przedmiot dyskusji w niniejszym tekście stanowią przypadki, w których krajowe prawa podmiotowe własności intelektualnej zostały dobrowolnie przeniesione przez uprawnionego na niezależny podmiot w jednym lub kilku państwach – członkach UE (szerzej EOG), a zbywca zachował je w innych państwach. Powstaje zatem sytuacja, gdy jedno i to samo dobro niematerialne w następstwie wskazanego rozporządzenia prawem jest objęte prawem wyłącznym przysługującym odrębnym i niezależnym podmiotom w poszczególnych państwach członkowskich. Na tym tle wyłania się, w aspekcie wyczerpania podmiotowych praw własności intelektualnej, pytanie o skutek wprowadzenia do obrotu produktu według opatentowanego wynalazku przez uprawnionego w jednym państwie członkowskim UE (szerzej EOG) na sytuację uprawnionego do równoległego prawa w innym państwie członkowskim. To samo dotyczy praw z rejestracji znaków towarowych, autorskich praw majątkowych i innych krajowych praw własności intelektualnej. Mając na uwadze sytuację na polskim rynku, chodzi w szczególności o kwalifikację prawną tych przypadków

wwozu produktów na polski rynek, gdy konkretne podmiotowe prawa własności intelektualnej w Polsce, w następstwie wskazanego przeniesienia prawa, przysługuje innym podmiotom niż w innym kraju członkowskim UE (szerzej EOG).

Tytułem przykładu można wskazać na następujące sytuacje:

Przykład 1: Przedsiębiorca X jest podmiotem praw z patentów na taki sam wynalazek we Włoszech, Niemczech, Francji, Hiszpanii i Polsce. Przenosi te prawa we Francji i Niemczech na przedsiębiorcę Y, ale zachowuje prawo z patentu na terytorium Polski. Przedsiębiorca Y wytwarza i wprowadza do obrotu we Francji produkt według wynalazku objętego patentem w tym państwie, a następnie nabywca sprzedaje ten wyrób i podejmuje próbę ich sprzedaży w Polsce. Czy przedsiębiorca X – podmiot uprawniony z patentu w Polsce – może wystąpić skutecznie z zakazem dystrybucji tych produktów na polskim terytorium?

Przykład 2: Przedsiębiorca X uprawniony z rejestracji znaku towarowego we Włoszech, Niemczech, Francji, Hiszpanii i w Polsce przenosi prawo z rejestracji znaku towarowego we Francji i Niemczech na podmiot Y. Przedsiębiorca Y te produkty z tym znakiem wprowadza do obrotu we Francji, a następnie te produkty są wwożone przez podmiot trzeci do Polski. Czy uprawnionemu do znaku towarowego w Polsce służy prawo skutecznego wystąpienia z roszczeniami zakazowymi wobec tego importu?

Przykład 3: Przedsiębiorca uprawniony w wielu krajach członkowskich UE (np. we Francji, Włoszech, Niemczech, w Polsce) przenosi prawo z rejestracji wzoru przemysłowego na określony podmiot we Francji, a zachowuje je w Polsce. Czy w takim przypadku uprawniony w Polsce może wystąpić skutecznie z żądaniem zakazu wwozu produktów zawierających dany wzór, jeżeli produkty zostały wcześniej wprowadzone do obrotu we Francji przez uprawnionego w tym państwie?

Przykład 4: Przedsiębiorca X, uprawniony w wielu krajach Unii Europejskiej (np. we Francji, Włoszech, Niemczech, Polsce) z prawa autorskiego do utworu muzycznego przenosi te prawa we Francji, a zachowuje je w Polsce. Czy w takim wypadku egzemplarze z tym utworem (np. płyta winylowa) wprowadzone do obrotu we Francji przez nabywcę praw autorskich w tym kraju mogą być przedmiotem zakazu podniesionego przez uprawnionego w Polsce w razie próby ich dystrybucji w Polsce?

Cechą charakterystyczną wszystkich powyższych stanów faktycznych jest brak tożsamości podmiotowej oraz aktualnej więzi prawnej i organizacyjnej pomiędzy podmiotami praw wyłącznych w państwie członkowskim UE (szerzej EOG) innym niż Polska a uprawnionym w Polsce. Z perspektywy prawa polskiego, analogicznie do prawa innych państw członkowskich UE (szerzej EOG), w porównywalnej sytuacji powstaje zatem praktyczne i teoretyczne

zagadnienie, czy uprawniony w Polsce może skutecznie zakazać wwozu tych produktów. Ocena prawna tych stanów faktycznych wymaga ponownej weryfikacji rozumienia zasady terytorialności i koncepcji wyczerpania w granicach szczególnego przedmiotu ochrony jako fundamentalnych zasad prawa własności intelektualnej Unii Europejskiej i regulacji prawa polskiego.

W toku wykładni odpowiednich przepisów prawa unijnego, jak również krajowego (np. prawa polskiego), istotne znaczenia mają wyroki Trybunału Sprawiedliwości UE wydane w trybie odpowiedzi na pytania prejudycjalne sądów państw członkowskich przedstawione na podstawie art. 267 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE), jak również jego poprzedników. Te wyroki wiążą zarówno sądy występujące z pytaniami prejudycjalnymi, jak i pozostałe sądy państw członkowskich orzekające na tle takich samych stanów faktycznych. Moc wiążąca takich wyroków znajduje przede wszystkim normatywne oparcie w art. 4 ust. 3 Traktatu o Unii Europejskiej (zasada lojalnej współpracy). Z tej zasady wynika bowiem obowiązek respektowania przez sądy i organy państwa członkowskiego UE zarówno pierwotnego, jak i pochodnego prawa unijnego. Wykładnia obowiązujących przepisów dotyczących zasady terytorialności krajowych praw własności intelektualnej oraz ich wyczerpania powinna być zatem prowadzona z poszanowaniem stanowiska Trybunału Sprawiedliwości. Niezastosowanie się przez sąd krajowy do wykładni normy prawa unijnego o treści ustalonej przez Trybunał Sprawiedliwości w wyroku prejudycjalnym stanowi, zagrożone sankcjami przewidzianymi w prawie UE, naruszenie obowiązków państwa wynikających z członkostwa w Unii Europejskiej. W świetle powyższego aktualna wykładnia przepisów prawa unijnego dotycząca wyczerpania z uwzględnieniem zasady terytorialności dokonana przez Trybunał Sprawiedliwości powinna być podstawową wytyczną stosowania prawa przez sądy krajowe, w tym także przez sądy polskie, w toku prawnej kwalifikacji powyższych stanów faktycznych.

Problem tym bardziej zasługuje obecnie na uwagę, iż w krajowej doktrynie prawa, w kwestii wyczerpania podmiotowych praw własności intelektualnej, w ostatnim okresie zarysowała się istotna różnica poglądów dotycząca przesłanek i skutków wyczerpania krajowych autorskich praw majątkowych (zob. przykład 4 wyżej). Autor niniejszej wypowiedzi w przeszłości przedstawił bowiem stanowisko, iż na tle opisanego stanu faktycznego dotyczącego autorskich praw majątkowych, analogicznie do innych podmiotowych praw własności intelektualnej, wyczerpanie tych praw podmiotowych zakłada zgodę uprawnionego w kraju importu (np. w Polsce) na wprowadzenie konkretnych egzemplarzy utworu do obrotu także w sytuacji, gdy taka czynność została dokonana w innym państwie członkowskim przez podmiot praw autorskich w tym kraju (Skubisz, 2008, s. 655–673, 2021, s. 1218; to stanowisko w odniesieniu do wyczerpania praw autorskich podzielili Niewęgłowski, 2025, s. 640; Pawlikowska, 2022, s. 182). Innymi słowy, w sytuacji, gdy prawa podmiotowe (np. prawa autorskie) przysługują w następstwie dobrowolnego przeniesienia w jednym kraju (np. w Polsce), a pozostawiono je w innym kraju (np. w Szwecji) dotychczasowemu uprawnionemu, to wwóz egzemplarzy

utworu wymaga zgody uprawnionego w kraju przywozu (np. w Polsce). Fakt dysponowania w przeszłości konkretnym prawem własności intelektualnej nie nadaje bowiem charakteru legalnego czynności wwozu określonych egzemplarzy towarów (np. wyrobów według opatentowanego wynalazku towarów ze znakiem towarowym, produktów zawierających treści prawnoautorskie; Skubisz, 2017a, s. 771, 2017b, s. 1062–1063). Odwołując się do tytułu niniejszego artykułu wyraziłem zatem pogląd, iż w diskutowanych stanach faktycznych dochodzi do terytorialnego ograniczenia skutków wyczerpania. Wprowadzenie towaru do obrotu przez uprawnionego w jednym z państw członkowskich UE (szerzej EOG) nie powoduje wyczerpania podmiotowych praw własności intelektualnych (np. autorskich praw majątkowych), jeżeli w innych państwach członkowskich UE (szerzej EOG), w państwach importu towaru, prawo to przysługuje odrębnemu i niezależnemu podmiotowi. Uprawnionemu niepozostającemu w związkach prawnych i organizacyjnych z uprawnionym w kraju eksportu.

Powyższe stanowisko spotkało się z krytyką, wychodzącą z odmiennych założeń, Moniki Czajkowskiej-Dąbrowskiej oraz Ryszarda Markiewicza (2023, s. 118–120). W świetle ich poglądu (s. 117) uprawniony w kraju wwozu (np. w Polsce), w tych okolicznościach stanu faktycznego (przykład 4 powyżej), nie może skutecznie sprzeciwić się wwozowi egzemplarzy utworu. Skutkiem wprowadzenia do obrotu przez uprawnionego takiego egzemplarza w jednym z państw członkowskich UE (szerzej EOG) następuje bowiem wyczerpanie obejmujące całe terytorium UE (szerzej EOG).

Po zapoznaniu się z tym poglądem uznałem za stosowne, ze względu na interesujące implikacje teoretyczne i znaczenie praktyczne diskutowanego zagadnienia, ponownie przemyśleć swoje stanowisko i wypowiedzieć się w tej kwestii. Moja decyzja wynika z głębokiego przeświadczenia, iż debata naukowa wynikająca z odmiennego rozumienia pewnych instytucji prawnych z pogranicza prawa unijnego i prawa własności intelektualnej nie tylko przyczynia się do pogłębienia teorii, lecz także odpowiada na doniosłe potrzeby praktyki. W pełni podzielam bowiem pogląd Czajkowskiej-Dąbrowskiej (2022), iż „bez sporów i wymiany poglądów nauka obumiera” (s. 645).

Uważna analiza stanowiska Czajkowskiej-Dąbrowskiej i Markiewicza (2023) prowadzi do wniosku, iż podstawą odmiennego stanowiska w stosunku do reprezentowanego przez autora niniejszego tekstu jest inna ocena ujęcia zasady terytorialności w prawie autorskim (Czajkowska) oraz terytorialnego zakresu wyczerpania prawa w następstwie wprowadzenia do obrotu egzemplarza utworu do obrotu na terytorium UE (szerzej EOG) przez uprawnionego w państwie członkowskim EOG (Markiewicz). Te dwie kwestie mają kluczowe znaczenie w toku polemiki dotyczącej przede wszystkim zakresu terytorialnego wyczerpania prawa w następstwie pierwszego wprowadzenia egzemplarza według utworu na terytorium państwa członkowskiego UE (szerzej EOG) przez uprawnionego, a następnie jego wwozu do innego państwa członkowskiego (np. Polski), w którym prawa przysługują odrębnemu podmiotowi niepozostającemu w związkach prawnych lub organizacyjnych z uprawnionym w kraju wywozu.

II. ZASADA TERYTORIALNOŚCI W PRAWIE WŁASNOŚCI INTELEKTUALNEJ

Punktem wyjścia poglądu przedstawionego we wcześniejszych publikacjach przez autora niniejszej wypowiedzi jest przyjęte i utrwalone od wielu lat w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości UE rozumienie zasady terytorialności podmiotowych praw własności intelektualnej w systemie prawa Unii Europejskiej (przykładowo Skubisz, 2017a, 2017b). W świetle tego stanowiska warunki udzielenia ochrony prawnej z jednej strony określane są przez prawo państwa członkowskiego, w którym podmiot prawa objętego pojęciem własności intelektualnej domaga się ochrony (np. przesłanki treści, zakresu i sankcji przewidziane na wypadek naruszenia danego prawa własności intelektualnej), a z drugiej – krajowe prawa własności intelektualnej korzystają jedynie z ochrony ograniczonej do terytorium danego państwa i tylko czyny popełniane na jego terytorium mogą podlegać sankcjom. Dlatego terytorialny zakres ochrony podmiotowych praw własności intelektualnej musi obejmować miejsce ewentualnego naruszenia konkretnego prawa wyłącznego.

Powyższe rozumienie terytorialności, jako podstawowej zasady prawa własności intelektualnej w ujęciu umów międzynarodowych w obszarze prawa własności intelektualnej, jak i prawa własności intelektualnej Unii Europejskiej – jest od wielu lat przyjęte w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości² oraz w polskiej i zagranicznej doktrynie prawa (zamiast wielu Świerczyński, 2013, s. 29 i tam obszernie powołana krajowa i zagraniczna literatura; zob. też Barta i Markiewicz, 2016, s. 611).

Czajkowska-Dąbrowska (2022, s. 645), w odniesieniu do prawa autorskiego, stoi jednak na odmiennym stanowisku. Od lat reprezentuje bowiem pogląd odwołujący się do koncepcji tzw. praw obcych. W polemice z Ryszardem Skubiszem opowiedziała się, jak można mniemać, za zasadą uniwersalności w prawie autorskim, a dominujący pogląd określa jako dogmatyczne rozumienie zasady terytorialności (Czajkowska-Dąbrowska i Markiewicz, 2023, s. 132). Markiewicz w dwugłosie z Czajkowską-Dąbrowską nie podzielił jednak tego stanowiska autorki (s. 118). Pogląd ten nie jest również przyjęty w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości. Trybunał konsekwentnie opowiada się za zasadą terytorialności w przedstawionym wyżej rozumieniu. Przykładowo, odnosząc się do zasady terytorialności autorskich praw majątkowych w jednym ze swoich wyroków wyraził pogląd, iż dyrektywa 92/100 z 19 listopada 1992 r. w sprawie najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu³ nie ma „na celu zakwestionowania zasady terytorialności tych praw,

² Zob. np. wyroki Trybunału Sprawiedliwości w odniesieniu do znaków towarowych – wyrok z 22 czerwca 1994 r., C-9/93, *IHT Internationale Heiztechnik GmbH i Uwe Danzinger*, ECLI:EU:C:1994:261, pkt 22; wyrok TS z 19 kwietnia 2012 r., C-523/10, *Wintersteiger AG*, ECLI:EU:C:2012:220, pkt 25, w odniesieniu do prawa autorskiego – wyrok z 14 lipca 2005 r., C-192/04, *Lagardère Active Broadcast*, ECLI:EU:C:2005:475, pkt 46. Wszystkie wyroki dostępne pod adresem www.curia.europa.eu.

³ Dyrektywa 92/100 z 19 listopada 1992 r. w sprawie najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu, Dz. Urz. 1992, L 346, s. 61.

uznanej przez prawo międzynarodowe i dopuszczonej również przez Traktat WE. Prawa te mają więc charakter terytorialny, a prawo wewnętrzne może przewidywać kary jedynie za działania dokonane na terytorium danego kraju” (pkt 46)⁴.

W świetle powyższego w razie wwozu produktu według opatentowanego wynalazku, egzemplarza produktu według utworu itd., znaczenie, jako konsekwencje zasady terytorialności, mają przepisy obowiązujące na terytorium państwa importu (np. prawo francuskie, prawo hiszpańskie, prawo szwedzkie). Stosuje się bowiem zasadę *lex loci protectionis* (obszernie i przekonująco zamiast wielu Grzybczyk, 2015, s. 1; tak również Ohly, 2005, s. 237–238; Świerczyński, 2013, s. 31). We wszystkich opisanych wyżej stanach faktycznych zawierających element wwozu towarów na polski rynek właściwe jest zatem prawo polskie z uwzględnieniem prawa unijnego korzystającego z pierwszeństwa, które podlega jednak pewnym ograniczeniom (Całka, 2016, s. 47; Kowalik-Bańczyk, 2013, s. 33).

Ze względu na związanie każdego państwa członkowskiego UE unijnym systemem prawnym sądy tych państw, stosując przepisy prawa krajowego, powinny uwzględnić obowiązujące normy prawa unijnego w wykładni przeprowadzonej przez Trybunał Sprawiedliwości na podstawie art. 267 TFUE (bądź jego poprzedników). Dotyczy to oczywiście także przepisów prawa krajowego (np. polskiego, szwedzkiego) dotyczących wyczerpania podmiotowych praw własności intelektualnej.

Sumując powyższe, w razie wwozu towaru według wynalazku, towarów ze znakiem, egzemplarzy towarów według utworów itd. stosuje się prawo kraju importu (prawo kraju poszukiwanej ochrony) z uwzględnieniem norm prawa unijnego, regulującym wyczerpanie prawa z patentu, praw z rejestracji wzorów przemysłowych, praw z rejestracji znaków towarowych, autorskich praw majątkowych.

III. TREŚĆ I ZNACZENIE ART. 34–36 TFUE ORAZ STOSUNEK DO PRAWA POCHODNEGO I PRAWA KRAJOWEGO

Przepis art. 34 TFUE ustanawia zakaz ograniczeń ilościowych i środków o skutku podobnym do ograniczeń ilościowych w handlu pomiędzy państwami członkowskimi UE (szerzej EOG). Według Trybunału Sprawiedliwości środkiem podobnym (środkiem równoważnym) do ograniczeń ilościowych w tym handlu są przepisy prawa krajowego państw członkowskich w obszarze „własności przemysłowej i handlowej”. Przepis art. 34 TFUE, jako taki, w oderwaniu od innych przepisów traktatowych, ustanawiając zasadę swobody przepływu towarów, pozbawiłby znaczenia krajowe prawa własności przemysłowej i handlowej powstałe w poszczególnych państwach członkowskich. Dlatego

⁴ Wyrok TS z 14 lipca 2005 r., C-192/04, *Lagardère*, ECLI:EU:C:2005:475.

twórcy traktatów europejskich wprowadzili normę art. 36 TFUE, która redukuje niekorzystne skutki zakazu z art. 34 TFUE. Stosownie do art. 36 zd. 1 postanowienia art. 34 nie stanowią, obok pięciu innych wartości, przeszkody w stosowaniu zakazów uzasadnionych ochroną własności przemysłowej i handlowej. Natomiast art. 36 zd. 2 zawęża możliwość powoływania się na normę art. 36 ust. 1. Trybunał Sprawiedliwości, na tle art. 36, w odniesieniu do praw własności przemysłowej i handlowej potwierdził bowiem istnienie praw objętych pojęciem własności przemysłowej i handlowej. Jednocześnie odróżnił ich istnienie od ich wykonywania i wyłączył wykonywanie tych praw, jeżeli stanowiłoby to środek arbitralnej dyskryminacji lub ukrytego ograniczenia w handlu pomiędzy państwami członkowskim. Takie postacie wykonywania „praw własności przemysłowej i handlowej”, w świetle art. 36 zd. 2 TFUE, są niedozwolone (Skubisz, 2017a, s. 47).

W praktyce orzeczniczej arbitralna dyskryminacja ma znacznie mniejsze znaczenie niż „ukryte ograniczenia w handlu”. Trybunał Sprawiedliwości, prowadząc wykładnię pojęcia ukrytych ograniczeń w handlu pomiędzy państwami członkowskimi, wielokrotnie odwoływał się do koncepcji szczególnego przedmiotu prawa poszczególnych praw własności przemysłowej i handlowej i przyjął, iż wyczerpanie, rozumiane jako zgaśnięcie wyłącznego prawa do dalszego wprowadzania do obrotu egzemplarza towaru na terytorium UE (szerzej EOG) przez uprawnionego w kraju członkowskim, umożliwia jego dalszą legalną dystrybucję⁵.

Literalnie regulacja art. 36 zd. 2 TFUE dotyczy własności przemysłowej i handlowej. W zakres tego pojęcia nie wchodzi zatem prawa podmiotowe, które nie stanowią takiej własności. Trybunał Sprawiedliwości, działając w gruncie rzeczy jako prawodawca⁶, ograniczył pojęcie własności przemysłowej i handlowej do własności przemysłowej i przyjął, iż to pojęcie obejmuje patenty, prawa z rejestracji wzorów przemysłowych, prawa z rejestracji znaków towarowych, prawa do znaków towarowych powszechnie znanych oraz prawa do nazw pochodzenia i oznaczeń geograficznych oraz prawa do odmian roślin. Trybunał wyraził również pogląd, iż w skład tego pojęcia wchodzi prawa autorskie oraz prawa pokrewne⁷. Niewątpliwie jest to równoznaczne z odejściem od tradycyjnego rozumienia własności przemysłowej i nadania określeniu „własności przemysłowej i handlowej” treści właściwej pojęciu własności intelektualnej rozumianej jako ogół wyłącznych praw podmiotowych do takich dóbr niematerialnych, jak wynalazki, znaki towarowe, utwory prawnoautorskie itd.

⁵ Zamiast wielu wyrok TS z 4 listopada 2011 r. w sprawach połączonych C-403/08 i C-429/08, *Football Association Premier League Ltd i inni p. QC Leisure i inni* (C-403/08) i *Karen Murphy p. Media Protection Services Ltd* (C-429/08), ECLI:EU:C:2011:631, pkt 106 i powołane tam orzecznictwo.

⁶ W kwestii prawotwórczej działalności Trybunału Sprawiedliwości Skubisz (2023, s. 351).

⁷ Zob. przegląd nadal aktualnego orzecznictwa TS w odniesieniu do patentów, praw z rejestracji wzorów przemysłowych, praw z rejestracji znaków towarowych, praw autorskich i praw pokrewnych, Skubisz (2017a, s. 48–50).

Przepis art. 36 zd. 1 i zd. 2 odnosi się, co wymaga podkreślenia, do *wszystkich* praw „własności przemysłowej i handlowej” w państwach członkowskich UE (szerzej EOG). Trybunał Sprawiedliwości stwierdził bowiem, iż „z tego samego artykułu [art. 36 TFUE – R.S.], a w szczególności z jego zdania drugiego, ale także z całego jego kontekstu, jasno wynika, że chociaż Traktat nie narusza istnienia praw chronionych przez krajowe przepisy z dziedziny własności przemysłowej i handlowej, to jednak wykonywanie tych praw może być mimo to w pewnych okolicznościach ograniczone wskutek obowiązywania zakazów Traktatu” (pkt 7). I dalej „przewidując wyjątek od jednej z podstawowych zasad wspólnego rynku, art. 36 w istocie pozwala na odstępstwa od swobodnego przepływu towarów tylko wówczas, gdy odstępstwo takie jest usprawiedliwione ze względu na ochronę uprawnień stanowiących szczególny przedmiot tego rodzaju własności” (pkt 8)⁸.

Trybunał, odróżniając istnienie krajowych praw podmiotowych własności intelektualnej od ich wykonywania, stwierdził, iż wprawdzie norma art. 36 TFUE nie dotyczy istnienia praw własności przemysłowej przyznanych na podstawie krajowych przepisów państwa członkowskiego, to jednak wykonywanie tych praw objęte jest zakazem traktatu⁹. Trybunał potwierdza tym samym krajowe prawa własności intelektualnej wynikające z systemu prawnego państwa członkowskiego, którego prawo znajduje zastosowanie.

Niewątpliwa sprzeczność pomiędzy terytorialnym charakterem krajowych praw z patentu, praw z rejestracji znaków towarowych, autorskich praw majątkowych itd., a wciąż rozwijającym się handlem pomiędzy państwami członkowskimi integracji europejskiej była główną przyczyną powstania obszernego orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości. Rozwój tego handlu wymagał ujednolicenia przepisów krajowych. Trybunał w swoim orzecznictwie nie mógł bowiem usunąć wszelkich różnic w regulacjach państw członkowskich. Dlatego należało sięgnąć do dyrektywy jako pochodnego źródła prawa wspólnotowego (unijnego). Stała się ona użytecznym narzędziem pogłębionej integracji na jednolitym rynku przy podkreśleniu odrębności krajowych regulacji państw członkowskich. Dyrektywy z obszaru własności intelektualnej przyjęły w dużym stopniu rozwiązania już wypracowane przez judykaturę Trybunału Sprawiedliwości¹⁰. Dotyczy to także wyroków TS w zakresie wyczerpania praw własności intelektualnej na tle art. 34–36 TFUE (i ich poprzedników).

⁸ Wyrok TS z 31 października 1974 r., C-15/74, *Centrafarm BV i Adriaan de Peijper p. Sterling Drug Inc.*, ECLI:EU:C:1974:114.

⁹ Wyrok TS z 8 czerwca 1971 r., C-78/80, *Deutsche Grammophon Gesellschaft mbH p. Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co. KG*, ECLI:EU:C:1981:17, zob. w szczególności pkt 11.

¹⁰ Są to przede wszystkim następujące dyrektywy: dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2001/29/WE z 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym, Dz. Urz. UE L 167; dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2436 z 16 grudnia 2015 r. mająca na celu zbliżenie ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do znaków towarowych, Dz. Urz. UE L 336, s. 1 ze zm.; dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 98/71/WE z 13 października 1998 r. w sprawie ochrony wzorów, Dz. Urz. UE L 289.

Dyrektywy są pośrednim źródłem prawa unijnego. Najogólniej ich celem jest harmonizacja prawa krajowego państw członkowskich. Nie zastępują one właściwych ustaw tych państw. Prawo polskie w obszarze wyczerpania podmiotowych praw własności intelektualnej zawiera również odpowiednie regulacje. W przypadku patentów podstawą jest art. 70 polskiej ustawy Prawo własności przemysłowej¹¹. To samo dotyczy prawa z rejestracji znaku towarowego (art. 155 powołanej ustawy). Natomiast przepis art. 51 ust. 3 w zw. z art. 6 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹² reguluje wyczerpanie autorskich praw majątkowych.

W następstwie obowiązywania tych trzech rodzajów przepisów (prawo pierwotne, dyrektywy i prawo krajowe) wyłonił się problem ich wzajemnej relacji. Ogólną zasadę stosowania prawa z elementem unijnym w tej kwestii należy ująć następująco. Sądy państw członkowskich, orzekając na podstawie ustawodawstwa krajowego, powinny w pierwszej kolejności uwzględniać normy właściwych dyrektyw, a nie art. 34–36 TFUE. Obowiązuje bowiem reguła, że sądy i organy administracji państw członkowskich są obowiązane interpretować krajowe przepisy w świetle prawa pochodnego. Natomiast normy unijnego prawa pochodnego powinny być przedmiotem wykładni z poszanowaniem prawa pierwotnego, w szczególności traktatów założycielskich, o treści ustalonej w wyrokach prejudycjalnych Trybunału Sprawiedliwości. Tak więc przepisy prawa krajowego państw członkowskich dotyczące wyczerpania podmiotowych praw własności intelektualnej powinny być stosowane z uwzględnieniem wykładni zgodnej (wykładni prounijnej). Celem wykładni prawa krajowego jest bowiem uzyskanie rezultatu zbieżnego z normami prawa unijnego. Ściśle rzecz biorąc, w przypadku wyczerpania podmiotowych praw własności chodzi o normy wynikające z odpowiednich przepisów właściwych dyrektyw unijnych. Te przepisy natomiast powinny być interpretowane zgodnie z wykładnią art. 36 TFUE dokonaną przez Trybunał Sprawiedliwości. Stąd konieczne jest przy dyskusowaniu problemu ujętego w tytule niniejszego artykułu stosowanie prawa krajowego przy uwzględnieniu prawidłowej wykładni odpowiednich dyrektyw oraz uwzględnieniu wyroków Trybunału Sprawiedliwości. Ograniczenie interpretacji do przepisów prawa krajowego z pominięciem właściwie rozumianej regulacji prawa unijnego jest zagrożone wysokim ryzykiem naruszenia tego prawa.

IV. WYCZERPANIE PRAW WŁASNOŚCI INTELEKTUALNEJ W ORZECZNICTWIE TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI

Przepisy art. 34–36 TFUE na przestrzeni kilkudziesięciu lat stanowiły przedmiot wielu wyroków Trybunału Sprawiedliwości odnoszących się do po-

¹¹ Ustawa z 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej, t.jedn.: Dz. U. 2023, poz. 1170.

¹² Ustawa z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, t.jedn.: Dz. U. 2025, poz. 24 ze zm.

szczególnych przedmiotów własności intelektualnej¹³. Poniżej przedstawiam tezy tych wyroków, które pozwalają zająć stanowisko w kwestii wyczerpania praw własności intelektualnej w przypadku ich dobrowolnego przeniesienia w odniesieniu do terytorium jednego z państw członkowskich UE (szerzej EOG).

W wyroku w sprawie *Deutsche Grammophon* Trybunał¹⁴ wyraził pogląd dotyczący wyczerpania praw pokrewnych prawu autorskiemu. Według Trybunału: „jeżeli powołane jest prawo pokrewne prawu autorskiemu, by zakazać wprowadzenia na rynek w państwie członkowskim produktów wprowadzanych do obrotu przez uprawnionego lub za jego zgodą na terytorium innego państwa członkowskiego wyłącznie dlatego, że takie wprowadzenie do obrotu nie ma miejsca na terytorium krajowym, taki zakaz, pociągający za sobą zamknięcie rynków krajowych, naruszałby jeden z podstawowych celów traktatu, jakim jest połączenie rynków krajowych w jednolity rynek” (pkt 12). I dalej: „Cel ten nie mógłby być osiągnięty, jeżeli na mocy różnych systemów prawnych państw członkowskich, ich obywatele mogliby dzielić ten rynek, co prowadziłoby do arbitralnej dyskryminacji lub ukrytych ograniczeń w handlu pomiędzy państwami członkowskimi. Zatem wykonywanie przez producenta nośników dźwięku wyłącznego prawa do wprowadzania do obrotu chronionych artykułów wynikającego z ustawodawstwa państwa członkowskiego w sposób, by zabronić wprowadzania na rynek w tym państwie produktów już wprowadzonych przez niego lub za jego zgodą [podkr. aut.] w innym państwie członkowskim wyłącznie dlatego, że takie wprowadzenie do obrotu nie występuje na terytorium tego pierwszego państwa członkowskiego, byłoby niezgodne z przepisem przewidującym swobodny przepływ towarów wewnątrz wspólnego rynku” (pkt 13). W świetle tego wyroku nie może skutecznie wystąpić uprawniony z tytułu prawa autorskiego z zakazem importu, jeżeli on sam lub za jego zgodą zostały wprowadzone wcześniej te egzemplarze towaru do obrotu w kraju eksportu. To stanowisko zostało potwierdzone wielokrotnie w późniejszych wyrokach Trybunału dotyczących wyczerpania autorskich praw majątkowych¹⁵. Jest ono nadal trwałym elementem systemu prawa unijnego (wspólnotowego).

W wyroku w sprawie *Dansk Supermarked*¹⁶ Trybunał powołał tę zasadę w odniesieniu do prawa autorskiego i prawa znaków towarowych i stwierdził, że: „art. 28 i 30 TWE [obecnie art. 34 i 36 TFUE] należy interpretować w ten sposób, że organy sądowe państwa członkowskiego nie mogą zabronić na podstawie prawa autorskiego lub prawa znaków towarowych wprowadzania do obrotu na terytorium tego państwa członkowskiego produktu, który jest przedmiotem ochrony jednego z tych praw, jeżeli ten produkt został w sposób zgodny z prawem wprowadzony do obrotu na terytorium innego państwa członkowskiego przez uprawnionego lub za jego zgodą [podkr. aut.]” (pkt 12).

¹³ Zob. przegląd starszego orzecznictwa Trybunału Kepiński (1979, s. 184).

¹⁴ Wyrok z 8 czerwca 1971 r., C-78/80, *Deutsche Grammophon Gesellschaft mbH p. Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co. KG*, ECLI:EU:C:1981:17, pkt 11.

¹⁵ Zob. np. wyrok z 21 czerwca 2012 r., C-5/11, *Donner*, ECLI:EU:C:2012:370, pkt 35.

¹⁶ Wyrok z 22 stycznia 1981 r., C-58/80, *Dansk Supermarked A/S p. A/S Imerco*, ECLI:EU:C:1981:17.

W wyroku w sprawie *Centrafarm I*¹⁷ Trybunał zajął stanowisko w odniesieniu do patentów i przyjął, iż „wykonywanie przez uprawnionego z patentu uprawnienia, z którego korzysta na mocy przepisów państwa członkowskiego, do zakazu sprzedaży na obszarze tego państwa produktu, którego dotyczy patent, a który został wprowadzony do obrotu na obszarze innego państwa członkowskiego *przez samego uprawnionego lub za jego zgodą* [podkr. aut.] jest sprzeczne z postanowieniami Traktatu EWG o swobodnym przepływie towarów” (pkt 15). Jeżeli uprawniony udzielił „licencji na sprzedaż na obszarze jednego z państw członkowskich, to nie może zakazywać sprzedaży produktu, którego dotyczy patent, na całym terytorium Wspólnego Rynku” (pkt 20). Odizolowanie rynków krajowych w celu przyznania uprawnionemu z patentu możliwie optymalnego wykorzystania jego wynalazku jest nie do pogodzenia ze swobodą przepływu towarów i ze szczególnym przedmiotem patentu. W tym wyroku Trybunał potwierdził istnienie praw własności przemysłowej i handlowej, uznanych przez ustawodawstwo państw członkowskich i wskazał na ograniczenie ich wykonywania w zależności od konkretnych okoliczności. Trybunał wyjaśnił również, iż „w zakresie, w jakim ustanawia wyjątek od jednej z podstawowych zasad rynku, art. 36 przyznaje [...] odstępstwa od swobody przepływu towarów jedynie w przypadku, gdy są one uzasadnione ochroną praw, które stanowią szczególnie przedmiot tego rozdziału własności” (pkt 8).

Trybunał Sprawiedliwości, orzekając również w odniesieniu do patentów, w sprawie *Merck II*¹⁸, stwierdził, iż jest „niezgodne z zasadą swobodnego przepływu towarów powoływanie się przez uprawnionego z patentu na swoje prawo, co może doprowadzić do zamknięcia rynków krajowych, gdy objęte ochroną produkty już zostały wprowadzone do obrotu *przez niego lub za jego zgodą* [podkr. aut.]. Jeżeli uprawniony jest w pełni świadomy sytuacji na rynku i wprowadza swój produkt do obrotu, to tym samym musi on pogodzić się z konsekwencjami swojej decyzji”. Według Trybunału, co wymaga podkreślenia, kluczowe znaczenie ma zgoda uprawnionego na wprowadzenie do obrotu konkretnego produktu w kraju importu.

W sprawie *Pharmon przeciwko Hoechst AG*¹⁹ Trybunał wyraził pogląd w kwestii możliwości skutecznego powoływania się przez uprawnionego na swoje prawo w razie importu towarów wyprodukowanych w innym państwie członkowskim na podstawie licencji przymusowej udzielonej na jego patent równoległy. Jak wynika z wyroku, skoro uprawniony z patentu, w *kraju importu* w przypadku licencji przymusowej, nie wyraził zgody na wprowadzenie do obrotu produktu przez osoby trzecie, to może powołać się na swój patent, ponieważ wynikające z niego prawa się nie wyczerpały. Brak zgody

¹⁷ Wyrok z 31 października 1974 r., C-15/74, *Centrafarm BV i Adriaan de Peijper p. Sterling Drug Inc.*, ECLI:EU:C:1974:114.

¹⁸ Wyrok TS z 5 grudnia 1996 r., w sprawach połączonych C-267/95 oraz C-268/95, *Merck & Co. Inc., Merck Sharp & Dohme Ltd i Merck Sharp & Dohme International Services BV p. Primecrown Ltd, Ketan Himatlal Mehta, Bharat Himatlal Mehta i Necessity Supplies Ltd i Beecham Group plc p. Europharm of Worthing Ltd.*, ECLI:EU:C:1996:468.

¹⁹ Wyrok TS z 9 lipca 1985 r., C-19/84, *Pharmon BV p. Hoechst AG*, ECLI:EU:C:1985:304.

uprawnionego w kraju importu wyłącza zatem legalny charakter wwozu takich towarów.

Natomiast co się tyczy znaków towarowych, to Trybunał w wyroku w sprawie *Hag I*²⁰ wyraził pogląd, że wyczerpanie następuje w sytuacji, gdy towary pod danym znakiem w przeszłości legitymowały się pochodzeniem z jednego i tego samego źródła, ale następnie jedno z przedsiębiorstw zostało wyłączone. Według Trybunału fakt istnienia w przeszłości przedsiębiorstw pozostających pod jednolitą kontrolą także może uzasadniać wyczerpanie prawa z rejestracji znaku towarowego, nawet w sytuacji gdy towar jest zbywany przez przedsiębiorstwo, które jest już w pełni niezależnym podmiotem od uprawnionego. Trybunał w sprawie *HAG II*²¹ przedstawił jednak inne stanowisko i przyjął, iż w sytuacji gdy produkt zostaje wprowadzony do obrotu w kraju eksportu przez osobę, która nabyła te prawa w drodze umowy²² lub wyłączenia²³, to uprawniony do znaku towarowego w kraju importu może sprzeciwić się wwozowi. Uprawniony w kraju importu nie pozostaje bowiem z uprawnionym w związkach istotnych dla towaru ze znakiem, w szczególności nie wyraził zgody na pierwsze wprowadzenie do obrotu tego towaru pod danym znakiem w tym kraju²⁴.

Z powyższego orzecznictwa wynika, iż Trybunał Sprawiedliwości wypracował koncepcję wyczerpania podmiotowych praw własności intelektualnej w razie wprowadzenia konkretnego produktu objętego prawem własności intelektualnej do obrotu po raz pierwszy na terytorium Wspólnoty Europejskiej (obecnie UE – szerzej EOG) przez uprawnionego lub za jego zgodą.

Stosownie do zasady *lex loci protectionis* uprawnionym jest podmiot praw w kraju wprowadzenia produktu do obrotu. Nie może to być osoba uprawniona w jakimkolwiek kraju członkowskim UE (szerzej EOG). Inaczej jest niż w przypadku unijnych tytułów ochronnych, kiedy wprowadzenie do obrotu przez uprawnionego w świetle prawa unijnego prowadzi do wyczerpania prawa do konkretnego podmiotu na całym terytorium UE.

Wprowadzenie do obrotu takich produktów może być samodzielne. Może także osoba wprowadzająca do obrotu być beneficjentem zgody uprawnionego w kraju, w którym uprawniony korzysta z ochrony danego prawa własności intelektualnej (np. licencjobiorca). Zgoda może być wyrażona w sposób wyraźny lub dorozumiany. Do wyczerpania prawa dochodzi zatem wtedy, gdy uprawniony w państwie członkowskim UE (szerzej EOG) – kraju importu już sam wprowadził ten konkretny produkt do obrotu w państwie członkowskim UE (szerzej EOG) – eksportu, bądź wyraził na to zgodę. Natomiast jeżeli nie występuje tożsamość podmiotowa pomiędzy wprowadzającym towar w jednym

²⁰ Wyrok TS z 3 lipca 1974 r., C-192/73, *Van Zuylen frères p. Hag AG*, ECLI:EU:C:1974:72.

²¹ Wyrok z 17 października 1990 r., C-10/89, *SA CNL-SUCAL NV p. HAG GF AG*, ECLI:EU:C:1990:359.

²² Wyrok TS z 22 czerwca 1994 r., C-9/93IHT, *Internationale Heiztechnik GmbH i Uwe Danzinger p. Ideal-Standard GmbH i Wabco Standard GmbH*, ECLI:EU:C:1994:261.

²³ Wyrok TS z 17 października 1990 r., C-10/89, *Hag II, SA CNL-SUCAL NV p. HAG GF AG*, ECLI:EU:C:1990:359.

²⁴ Wyrok TS z 20 grudnia 2017 r., C-291/16, *Schweppes SA p. Red Paralela SL i Red Paralela BCN SL*, ECLI:EU:C:2017:990, pkt 30.

państwie członkowskim i uprawnionym w państwie importu, nie dochodzi do wyczerpania prawa. Prawo nie wyczerpuje się w kraju wwozu towarów również w sytuacji, gdy te dwa podmioty są odrębne i niezależne, nawet jeżeli w przeszłości pozostawały pod jednolitą kontrolą. Nie występuje również wyczerpanie, gdy podmiot wwożący towar z innego państwa członkowskiego (w innych przypadkach niż dwa wyżej przywołane) nie ma zgody na wwóz towaru bez zgody uprawnionego w państwie importu.

Wyczerpanie dotyczy szczególnego przedmiotu podmiotowego prawa własności intelektualnej. Z chwilą wprowadzenia konkretnego egzemplarza towaru do obrotu przez uprawnionego lub za jego zgodą przez inną osobę, wywodzącą od niego swoje prawa, na terytorium jednego z państw członkowskich jest zrealizowany cel ochrony praw własności intelektualnej w odniesieniu do tego konkretnego egzemplarza towaru. W rezultacie uprawniony nie może domagać się ochrony w granicach szczególnego przedmiotu ochrony, ponieważ już wygasło jego wyłączne prawo do dalszego wprowadzenia do obrotu w odniesieniu do tego konkretnego egzemplarza towaru.

Z samodzielnym wprowadzeniem towarów do obrotu przez uprawnionego jest zrównane wprowadzenie towarów przez osobę, która dysponuje stosownym zezwoleniem uprawnionego. W tym przypadku chodzi o te sytuacje, gdy uprawniony i beneficjent tej zgody są podmiotami odrębnymi prawnie i gospodarczo. Nie jest zatem przykładowo wymagana zgoda na wprowadzenie towarów ze znakiem do obrotu jako przesłanka wyczerpania w stosunkach między spółkami należącymi do jednego koncernu.

V. ZAKRES TERYTORIALNEGO WYCZERPANIA AUTORSKICH PRAW MAJĄTKOWYCH: POLEMICA

Autor niniejszego tekstu konsekwentnie stoi na stanowisku, iż wyczerpanie podmiotowych praw własności intelektualnej w kraju importu wymaga wcześniejszego wprowadzenia towaru do obrotu przez uprawnionego w kraju eksportu (tożsamość podmiotowa) bądź aktualnych związków prawnych i organizacyjnych pomiędzy podmiotami w krajach eksportu i importu. W każdym przypadku uzasadnia wyczerpanie także skuteczna zgoda uprawnionego w kraju importu. Brak wskazanych przesłanek na tle konkretnego stanu faktycznego powoduje możliwość wystąpienia przez uprawnionego w kraju importu z roszczeniem zakazowym.

Markiewicz stoi na stanowisku, iż wprowadzenie do obrotu egzemplarza według utworu przez uprawnionego na terytorium państwa członkowskiego UE (szerzej EOG) powoduje wyczerpanie prawa i uprawniony w kraju importu, nawet jeżeli jest to podmiot odrębny i niezależny od podmiotu w kraju eksportu, nie może skutecznie wystąpić z żądaniem zakazu (Barta i Markiewicz, 2024, s. 116–117; Czajkowska-Dąbrowska i Markiewicz, 2023, s. 118, 120). Ten pogląd nie zasługuje jednak na aprobatę. Poniżej podejmuję dyskusję z argumentami podniesionymi przez Markiewicza.

Według Markiewicza (Czajkowska-Dąbrowska i Markiewicz, 2023) – który jednak zaznacza, iż jego pogląd jest odosobniony:

art. 51 ust. 3 pr. aut. łącznie z art. 6 ust. 6 pr. aut., w świetle wykładni językowej – przesądza-
ją, że koniecznym i wystarczającym warunkiem regionalnego wyczerpania prawa w Polsce
jest *wprowadzenie do obrotu w innym kraju EOG egzemplarza utworu przez uprawnionego
lub za jego zgodą w świetle prawa autorskiego tego innego kraju* [podkr. – R.S.]. Domaganie
się zatem nadto, w przypadku gdy dochodzi do wprowadzenia do obrotu poza terytorium
Polski, by to był ten sam podmiot, któremu prawo autorskie przysługuje do tego utworu
w Polsce, nie ma podstaw w brzmieniu przepisu. To też rekonstrukcja tego warunku w ra-
mach interpretacji art. 51 ust. 3 pr. aut. stanowi postać łamania reguły prawnej *lege non
distiquente*, a zatem przyjmowania relewantnego rozróżnienia tam, gdzie przepis go nie
przewiduje. W istocie chodzi tu o dodawanie treści, które nie były w przepisie wyrażone.
Tego rodzaju działanie należy klasyfikować jako wykładnię prawotwórczą, kreującą treści
normatywne nie wynikające z treści przepisów. Problem ten zarówno na gruncie pr. aut.,
jak w związku z art. 4 ust. 2 dyrektywy 2001/29 WE, wiąże się z brakiem sprecyzowania
w przepisach regulujących wyczerpanie prawa, czy określenie „podmiot praw autorskich lub
za jego zezwoleniem” odnosi się tylko do podmiotu praw autorskich ze względu na dany kraj
EOG, w którym dochodzi do wprowadzenia do obrotu egzemplarza utworu, czy też nadto do
koniecznej jego tożsamości z podmiotem praw autorskich w kraju, do którego później jest ten
egzemplarz importowany. (s. 120–121)

Przede wszystkim trzeba zauważyć, zgadzając się z Markiewiczem, iż podstawą prawną w tym przypadku są przepisy polskiej ustawy. Polski sąd, stosując przepisy art. 51 ust. 3 w zw. z art. 6 ust. 6, ale ponadto respektując obowiązki wynikające z członkostwa w Unii Europejskiej, powinien jednak dokonać prounijnej wykładni tych przepisów i odwołać się do dyrektywy 2001/29 oraz art. 36 TFUE. Jeżeli w wyniku zastosowania takiej wykładni nie uzyska się rezultatu zbieżnego z powołanymi przepisami prawa unijnego, to sąd powinien przyjąć, iż ustawodawca polski nie przeprowadził właściwej implementacji norm prawa unijnego do krajowego porządku prawnego, co następnie prowadzi do odmowy stosowania tych przepisów w odniesieniu do wyczerpania. Uważam jednak, że nie ma takiej potrzeby. Powołane przepisy, bez naruszenia zasad wykładni językowej polskich przepisów, mogą być podstawą wydawania wyroków odpowiadających stanowisku prawodawcy unijnego w interpretacji Trybunału Sprawiedliwości. Zaniechanie wykładni prounijnej i ograniczenie jedynie do brzmienia przepisu prowadzi do sprzeczności z prawem unijnym.

Markiewicz twierdzi, iż wprowadzenie egzemplarza według utworu do obrotu w innym państwie członkowskim UE (szerzej EOG), które powoduje wyczerpanie prawa, powinno być dokonane przez uprawnionego w tym państwie. To stanowisko nie jest uzasadnione z punktu widzenia zasady terytorialności. Stosownie do zasady terytorialności, jak już wskazano, właściwe jest prawo kraju żądanej ochrony. Ściśle rzecz biorąc, nie ma znaczenia uprawnienie w kraju pierwszego wprowadzenia towaru objętego podmiotowym prawem własności intelektualnej. Znaczenie ma natomiast regulacja prawna w kraju importu. To prawo bowiem wygasa w następstwie wprowadzenia do obrotu przez uprawnionego w tym kraju lub za jego zgodą, jeżeli nawet w wcześniej-
sze wprowadzenie nastąpiło w innym kraju (kraju eksportu). Dotyczy to tak samo wszystkich podmiotowych praw własności intelektualnej.

Czajkowska-Dąbrowska podnosi również, iż umowa o przeniesienie prawa „konsumuje” wyrażenie zgody przez zbywcę na wprowadzenie do obrotu egzemplarzy utworu w zakresie obrotu. Ten pogląd nie może być jednak zaakceptowany. Stanowisko dotyczące wyczerpania w przypadku ograniczonego terytorialnego przeniesienia prawa w ramach Unii Europejskiej potwierdził wielokrotnie Trybunał Sprawiedliwości. W sprawie *IHT Internationale Heiztechnik GmbH i Uwe Danzinger*²⁵ stwierdził, iż „zasada wyczerpania ma zastosowanie, jeżeli w przypadku uprawnionego w państwie importera i w państwie eksportera chodzi o tę samą osobę bądź gdy są to wprawdzie osoby różne, lecz powiązane ze sobą ekonomicznie. Możliwych jest tu kilka konstelacji: wyroby te są wprowadzane do obrotu przez jedno i to samo przedsiębiorstwo, przez licencjodawcę, przez spółkę nadrzędną lub spółkę zależną tego samego koncernu lub przez wyłącznego dystrybutora” (pkt 34). Następnie Trybunał dodał „Przypadek należy zdecydowanie odróżnić od przypadku, gdy importowane wyroby pochodzą od licencjodawcy lub od spółki zależnej, na którą w państwie eksportera przeniesione zostało prawo do znaku towarowego. Sama umowa o sprzedaży nie daje bowiem, jeżeli nie istnieje żaden związek ekonomiczny, sprzedawcy możliwości sprawowania kontroli nad jakością towarów, które są pod tym znakiem dystrybuowane przez nabywcę” (pkt 34). Dalej czytamy: „Według opinii Komisji koncern American Standard, ze względu na fakt, że dokonał przeniesienia znaku towarowego Ideal Standard we Francji na urządzenia grzewcze na przedsiębiorstwo trzecie, wyraził cichą zgodę na dystrybucję przez to przedsiębiorstwo trzecie urządzeń grzewczych we Francji pod tym znakiem towarowym. Na podstawie cichej zgody nie można zakazać dystrybucji urządzeń grzewczych pod przeniesionym znakiem towarowym w Niemczech” (pkt 42). I dalej „Zgoda zawarta w każdym przeniesieniu prawa nie odpowiada zgodzie, jako przesłance wyczerpania prawa” (pkt 43).

W świetle powyższego prawo nie ulega wyczerpaniu w kraju importu w odniesieniu do konkretnego produktu, gdy uprawniony utracił prawo z patentu, prawo do znaku towarowego itd., na skutek przeniesienia tego prawa na rzecz osoby trzeciej, z którą nie ma jakichkolwiek powiązań ekonomicznych. Jest to bowiem podmiot odrębny, prawnie i gospodarczo, od uprawnionego do znaku towarowego. Dlatego wprowadzenie do obrotu przez nowego uprawnionego nie wywołuje skutku wyczerpania prawa w tych krajach członkach UE (szerzej EOG). W razie przywozu towarów z innego państwa członkowskiego EOG uprawniony w kraju importu może zatem skutecznie domagać się udzielenia ochrony (w tym kierunku także Straus, 2009, s. 311 i powołane tam orzecznictwo Trybunału i zagraniczne piśmiennictwo; zob. również Bohaczewski, 2022, s. 670).

W powołanej wyżej wypowiedzi Czajkowska i Markiewicz (2023) podnoszą również argument dotyczący sposobu powstania konkretnych praw własności intelektualnej i z tego faktu wywodzą odmienne skutki zakresu wyczerpania praw autorskich w stosunku do praw z patentu, praw z rejestracji znaku to-

²⁵ Zob. wyrok TS z 22 czerwca 1994 r., C-9/93, *IHT Internationale Heiztechnik GmbH i Uwe Danzinger p. Ideal-Standard GmbH i Wabco Standard GmbH*, ECLI:EU:C:1994:261.

warowego itd. Oczywiście nie można zacierać różnic pomiędzy wynalazkami, znakami towarowymi i utworami prawnoautorskimi. Jednakże art. 36 TFUE, odnosi się jednolicie do wszystkich podmiotowych praw własności intelektualnej. Również w orzecznictwie Trybunału nie można znaleźć jakiegokolwiek podstawy do takiego poglądu. Fakt powstania ochrony prawnoautorskiej *ex lege* z chwilą wykreowania przedmiotu wyposażonego w zdolność prawnoautorską nie ma wpływu na zakres terytorialny wyczerpania prawa autorskiego, w szczególności nie może tego uzasadniać wniosek o wyczerpaniu prawa na całym terytorium UE (szerzej EOG). Uregulowanie powstania krajowych praw własności intelektualnej – z zastrzeżeniem przepisów prawa unijnego – prawodawca unijny pozostawił państwom członkowskim. Fakt braku formalności przy nabywaniu ochrony prawnoautorskiej nie ma wpływu na przesłanki, skutki ani zakres terytorialnego wyczerpania podmiotowych praw autorskich. Te kwestie są jednolicie uregulowane w prawie pierwotnym i skodyfikowane w normach unijnego prawa pochodnego.

W świetle powyższego nie można również zgodzić się z argumentem Czajkowskiej-Dąbrowskiej i Markiewicza, iż Skubisz przenosi koncepcję wyczerpania praw z rejestracji znaków towarowych na obszar praw autorskich. Jest to pogląd nieuprawniony. Jak już wskazano, w świetle wiążącego orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości, regulacja ograniczonego terytorialnego wyczerpania ma charakter jednolity, co wynika z przytoczonych wyżej wyroków Trybunału. Niezależnie od tego przedstawione stanowisko w odniesieniu do wyczerpania w dziedzinie autorskich praw majątkowych jest wyrażone przez Trybunał w sprawach *Deutsche Grammophon* (pkt 13) i *Dansk Supermarked* (pkt 12), w których to zagadnienie zostało przecież *expressis verbis* rozstrzygnięte²⁶. Wreszcie, stanowisko prezentowane przez Markiewicza w gruncie rzeczy prowadzi do zatarcia różnicy pomiędzy wyczerpaniem krajowych i unijnych podmiotowych praw własności intelektualnej.

VI. PODSUMOWANIE

Lege non distigente sądy państw członkowskich, ze względu na traktały konstytuujące Unię Europejską, są związane regulacją prawa unijnego. Oczywiście dotyczy to także norm tego prawa o treści ustalonej przez Trybunał Sprawiedliwości UE w odpowiedzi na pytania prejudycjalne właściwych sądów (art. 267 TFUE). Trybunał, z racji swojego usytuowania w systemie organów unijnych i mocy prawnej jego wyroków, jest bowiem powołany do dokonywania wiążącej wykładni przepisów prawa unijnego. Powyższe odnosi się w pełni do prawa własności intelektualnej. Dlatego sądy państw członkowskich są związane stanowiskiem Trybunału Sprawiedliwości wyrażonym na

²⁶ Zob. jednak aprobowano w stosunku do możliwości wykorzystania na tle art. 4 ust. 2 dyrektywy 2001/29 orzecznictwa Trybunału dotyczącego wyczerpania w innych dziedzinach prawa własności intelektualnej rzecznik generalna E. Sharpstone w opinii z 4 maja 2006 r., C-479/04, *Laserdisken ApS p. Kulturministeriet*, ECLI:EU:C:2006:292, pkt 50–52.

tle prawa pierwotnego (art. 34–36 TFUE) oraz unijnego prawa pochodnego na tle norm odnoszących się do wyczerpania praw własności intelektualnej.

Wiążące sądy państw członkowskich orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości wydane na podstawie art. 36 zd. 1 i zd. 2 TFUE jednolicie reguluje wyczerpanie wszystkich podmiotowych praw własności intelektualnej w państwach członkowskich UE (model horyzontalny wyczerpania praw własności intelektualnej). Trybunał ustanowił bowiem w swoim orzecznictwie, nie zacierając jednak różnic pomiędzy poszczególnymi typami podmiotowych praw własności intelektualnej, jednolity model w aspekcie terytorialnym wyczerpania tych praw. W przypadku dobrowolnego przeniesienia konkretnego prawa objętego pojęciem własności intelektualnej w jednym z państw członkowskich EOG przy zachowaniu tego prawa w innym państwie członkowskim uprawniony w kraju importu może skutecznie sprzeciwić się wwozowi tych produktów, nawet jeżeli zostały one wprowadzone do obrotu w państwie członkowskim przez uprawnionego w tym kraju, o ile pomiędzy tymi podmiotami nie ma aktualnej więzi prawnej i organizacyjnej, a uprawniony w kraju importu nie wyraził zgody na ten import.

Wyczerpanie prawa własności intelektualnej zakłada bowiem tożsamość podmiotową pomiędzy wprowadzającym do obrotu towar według opatentowanego wynalazku, towaru ze znakiem, egzemplarza według utworu itd. a uprawnionym w innym państwie członkowskim UE (szerzej EOG). Wyczerpanie prawa następuje także w przypadku, gdy pomiędzy obydwojma podmiotami występuje związek prawny i organizacyjny. Zgoda uprawnionego w państwie importu na wwóz określonych towarów objętych prawem własności intelektualnej także powoduje wyczerpanie danego prawa własności intelektualnej.

W każdym z scharakteryzowanych wyżej, w części I niniejszego artykułu, stanów faktycznych uprawnionemu z tytułu prawa podmiotowego własności intelektualnej w państwie importu (np. w Polsce) służy skuteczne roszczenie o zakaz wwozu określonego towaru. Dotyczy to także autorskich praw majątkowych. To stanowisko wynika nie tylko z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości, wydanego na podstawie art. 34 i 36 TFUE oraz z przepisów prawa wtórnego (dyrektyw), ale także z przepisów prawa krajowego dotyczących wyczerpania praw własności intelektualnej. Dotyczy to także polskiej regulacji w dziedzinie poszczególnych praw własności intelektualnej, włącznie z regulacją wyczerpania w prawie autorskim.

W tych stanach faktycznych nie ma znaczenia, z punktu widzenia prawa polskiego, przysługiwanie w kraju eksportu praw własności intelektualnej konkretnemu podmiotowi, w tym autorskich praw majątkowych. Stosownie do zasady terytorialności podstawą oceny jest prawo kraju importu (prawo wwozu egzemplarza według utworu), np. prawo polskie

Oświadczenie woli o przeniesieniu praw autorskich, co jasno wynika z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości, nie pokrywa się z treścią zgody jako elementu konstytutywnego wyczerpania prawa na wprowadzenie do obrotu konkretnego egzemplarza towaru. Innymi słowy, ten konkretny egzemplarz utworu nie został wprowadzony na terytorium państwa członkowskie-

go EOG przez uprawnionego w świetle prawa polskiego lub za jego zgodą. Okoliczność uprzedniej sprzedaży tych egzemplarzy przez osobę, która jest uprawniona w innym państwie członkowskim UE (szerzej EOG), a nie jest uprawniona w Polsce, nie powoduje wyczerpania prawa do ich wprowadzenia do obrotu w Polsce, chyba że uprawniony wyrazi zgodę na wwóz towarów lub pomiędzy obydwojema podmiotami istnieje związek prawny lub organizacyjny. W przeciwnym razie taki import stanowi naruszenie autorskich praw majątkowych.

Wymaga wreszcie generalnego zaznaczenia, iż w każdym przypadku ewentualnego powstania wątpliwości sądu krajowego, w tym sądu polskiego, co do zapewnienia stosowania krajowych przepisów zgodnie z prawem unijnym, sąd powinien skorzystać z normy art. 267 TFUE. Dotyczy to również ewentualnych wątpliwości odnoszących się do wyczerpania praw własności intelektualnej, w szczególności w sytuacji, gdy wwożony towar był uprzednio wprowadzony do obrotu w innym państwie członkowskim EOG przez podmiot, który nie jest uprawniony w Polsce, jak również nie pozostaje w związkach organizacyjnych lub prawnych z podmiotem uprawnionym w Polsce, a importer nie ma stosownego zezwolenia uprawnionego w Polsce na wwóz towarów na terytorium Polski (np. egzemplarza według utworu).

Author contributions / Indywidualny wkład autora (CRediT): Ryszard Skubisz – 100% (Conceptualization / Konceptualizacja; Investigation / Przeprowadzenie badań; Writing – original draft / Pisanie – pierwszy szkic; Writing – review & editing / Pisanie – recenzja i edycja).

Conflict of interest / Konflikt interesów: The author declares no conflict of interest. / Autor nie zgłosił konfliktu interesów.

Funding / Finansowanie: The author declares no institutional funding. / Autor oświadczył, że nie korzystał z finansowania instytucjonalnego.

The use of AI tools / Wykorzystanie narzędzi AI: The author declares no use of AI tools. / Autor oświadczył, że nie korzystał z narzędzi AI.

Data availability / Dostępność danych: Not applicable. / Nie dotyczy.

References / Bibliografia

- Barta J., i Markiewicz, R. (2016). *Prawo autorskie i prawa pokrewne*. C. H. Beck.
- Barta, J., i Markiewicz, R. (2024). *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Wprowadzenie*. C. H. Beck.
- Bohaczewski, M. (2022). [Wyczerpanie prawa]. W: Ł. Żelechowski (red.), *Prawo własności przemysłowej. Komentarz* (tom 7B, s. 659–675). C. H. Beck.
- Całka, E. (2016). Zasada pierwszeństwa w prawie Unii Europejskiej. Wybrane problemy. *Studia Iuridica Lublinensia*, 25(1), 47–58.
- Czajkowska-Dąbrowska, M. (2022) Podmiot uprawniony do wprowadzenia egzemplarza utworu do obrotu – wyczerpanie w prawie autorskim na tle zasady terytorialności. W: E. Całka, A. Niewęglowski, M. Nazar i R. Poźdźik (red.), *In Varietate Concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza* (s. 645–663). C. H. Beck.
- Czajkowska-Dąbrowska, M., i Markiewicz, R. (2023). Spory o zakres terytorialny wyczerpania prawa w prawie autorskim w UE. W: Ż. Zemła-Pacud i T. Zimny (red.), *Ad cuius bonum?*

- O wartościach i interesach zasługujących na ochronę prawną. Księga Jubileuszowa Profesor Heleny Żakowskiej-Henzler* (s. 117–134). Wydawnictwo Instytutu Nauk Prawnych PAN.
- Grzybczyk, K. (2015). Prawo właściwe dla powstania i ochrony praw własności intelektualnej. W: M. Pazdan (red.), *System prawa prywatnego: Tom 20c. Prawo prywatne* (s. 1–35). C. H. Beck.
- Kępiński, M. (1979). *Rozporządzanie prawem z rejestracji znaku towarowego*. Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kowalik-Bańczyk, K. (2013) Tożsamość narodowa – dopuszczalny wyjątek od zasady prymatu? W: S. Dudzik i N. Półtorak (red.), *Prawo Unii Europejskiej a prawo konstytucyjne państw członkowskich* (s. 28–50). Wolters Kluwer.
- Niewęglowski, A. (2025). *Prawo autorskie. Komentarz*. Wolters Kluwer.
- Ohly, A. (2005). Choice of law in the digital environment – Problems and possible solutions. W: J. Drexler i A. Kur (red.), *Intellectual property and private international law* (s. 237–255). C. H. Beck.
- Pawlikowska, J. (2022). Wyczerpanie prawa w prawie autorskim. *Studium z prawa polskiego na tle prawa unijnego*. Temida 2.
- Skubisz, R. (2008) Komentarz do art. 30. W: A. Wróbel, D. Miąsik i N. Półtorak (red.), *Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską. Komentarz* (tom 1, s. 654–674). Wolters Kluwer.
- Skubisz, R. (2017a). Wyczerpanie patentu. W: R. Skubisz (red.), *System prawa prywatnego: Tom 14a. Prawo własności przemysłowej* (s. 743–786). C. H. Beck.
- Skubisz, R. (2017b). Wyczerpanie prawa ochronnego na znak towarowy. W: R. Skubisz (red.), *System prawa prywatnego: Tom 14b. Prawo własności przemysłowej* (s. 1047–1096). C. H. Beck.
- Skubisz, R. (2021). Komentarz do art. 51. W: R. Markiewicz (red.), *Ustawy autorskie. Komentarz* (s. 1218–1244). Wolters Kluwer.
- Skubisz, R. (2023). Prawotwórcze orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (na przykładzie wyroku w sprawie Mitsubishi Shoji Kaisha Ltd.). W: A. Korybski i B. Liżewski (red.), *Omnia sunt interpretanda. Teoria i dogmatyka prawnicza. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Leszczyńskiemu* (s. 351–366). Wydawnictwo UMCS.
- Straus, J. (2009). Gebietsbeschränkte Übertragung von Patenten und Patentportfolios und Erschöpfung des Patentrechts in der Europäischen Gemeinschaft. W: R. M. Hilty, J. Drexler i W. Nordemann (red.), *Schutz von Kreativität und Wettbewerb – Festschrift für Ulrich Loewenheim zum 75. Geburtstag* (s. 309–320). C. H. Beck.
- Świerczyński, M. (2013). *Naruszenie prawa własności intelektualnej w prawie prywatnym międzynarodowym*. Wolters Kluwer.
- Wojciechowski, K. (2022). W kierunku jednolitego prawa autorskiego Unii Europejskiej. W: E. Calka, A. Niewęglowski, M. Nazar i R. Poźdźik (red.), *In Varietate Concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza* (s. 775–808). C. H. Beck.
- Żakowska-Henzler, H. (2013). *Rynek wewnętrzny Unii Europejskiej a prawo własności intelektualnej*. Instytut Wydawniczy EuroPrawo.

